

OROSZ P. GÁBOR

Kártalanítás a jogtalan fogvatartásért az 1896-os Bünvádi Perrendtartásban

Úgy gondolom, hogy a kártalanításnak, mint a büntetőeljárás sajátos jogintézményének vizsgálata mindenképp aktualitással bír, hiszen az idevágó rendelkezések jelenleg hatályos eljárási kódexünkben is sok vitára okot adó módon nyertek megfogalmazást, ráadásul a kártalanítással kapcsolatos ítélkezési gyakorlat távolról sem nevezhető kiforrottnak, még kevésbé egységesnek.

Mindezek mellett megjegyzendő, hogy az egyetemi büntetőeljárás oktatás során is méltatlanul kevés szó esik a különleges eljárások ezen fajtájáról.¹

E benyomások sarkalltak arra, hogy a kártalanítás szabályozásának XIX. század végi magyar előzményeit keressem, és e dolgozattal megpróbáljam bemutatni.

Meggyőződésem, hogy az előzetes letartóztatásért járó kártalanítás szabályozásának mikéntje lényegesen több, mint büntető eljárásjogi kérdés, hiszen e szabályok rendkívül érzékletes keresztmetszetet adnak egy állam jogrendszerének fejlettségéről, és főként arról, hogy az adott állam milyen keretek között és milyen mértékben hajlandó arra, hogy a személyi szabadságuktól ártatlanul megfosztott személyek részére erkölcsi és anyagi elégtételt adjon.

Finkey Ferenc 1903-ban megjelent büntető eljárásjogi tankönyvének vonatkozó részében kifejti, hogy a törvénynek a büntetőeljárás alapvető célján – vagyis az anyagi igazság érvényesítésén – túl biztosítania kell azt is, hogy az ártatlanul kényszerintézkedésekkel, vagy büntetéssel sújtott személyek a szabadon bocsátáson túlmenően kártalanításban is részesülhessenek.²

1. Kártalanítási elméletek és a vonatkozó szabályok a külföldi eljárásjogokban a XIX. század végén

A XIX. század jogirodalmában éles vita bontakozott ki abban a vonatkozásban, hogy egyáltalán járhat-e kártalanítás az ártatlanul elszenvedett kényszerintézkedésekért, illetve elítélésért; és ha igen, akkor ennek mi a jogi alapja.

¹ A közelmúltban frott egyetemi büntető eljárásjogi tankönyvek köréből ebben a tekintetben üdítő kivételként említhető TREMMEL FLÓRIÁN: *Magyar Büntetőeljárás* című műve, Budapest–Pécs, 2001.

² FINKEY FERENCZ: *A Magyar Büntető Eljárás Tankönyve*, Budapest, 1903. 564. p.

E kérdés megválaszolásának jegyében három irányzat bontakozott ki.³ Ezek közül az első képviselői egyenesen tagadták a kártalanítás megalapozottságát, mondván, hogy az ártatlanul elítéltek, vagy előzetesen letartóztatottak az igazságszolgáltatás véletlen áldozatai, és mint ilyenek, nem lehet kártalanítási igényük az állammal szemben.

A második irányzat képviselői – így Ullmann, Liszt, Schwarze, Bar, Kronecker – nem ismerték el ugyan a kártalanítás jogalapját, mondván, hogy ezekben az esetekben a letartóztatás jogszerű, ha a gyanúok valakivel szemben fennáll, illetve azért sem, mert az államot nem lehet felelősségre vonni azért, mert szuverenitásából eredő felségjogait gyakorolja. Ennek ellenére az említett szerzők mindannyian azt az elvet vallották, hogy jogalap hiányában bár, de az államnak a méltányosság talajára helyezkedve ilyen esetekben kötelessége az ártatlanul szenvedettek kártalanítása. A magyar szerzők közül Fayer László – ez utóbbi irányzat követőjeként – maga is csupán szükséges rosszként, „*malum necessarium*”-ként említi a kártalanítás jogintézményét.⁴

Ezzel szemben Geyer, Stenglein, Kissling, Lilienthal, Niessen, Wahlberg, Balogh, Doleschall, és nem utolsósorban Finkey – Bentham, Filangeri és Carrara nyomán – arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az államnak nem csupán méltányosságból, valamiféle kegyet gyakorolva kell helytállnia, hanem a kártalanítás biztosítása jogi kötelezettség is egyben. Ahogy Finkey kifejti, a büntetőeljárásban megengedett kényszereszközök, mint az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság fogatosítására, valamint bárminemű büntetés alkalmazására az államnak csak és kizárólag a *valódi* bűnösökkel szemben van *valódi* joga. Amint azonban az ezeket elszenvedni kényszerült személyekkel kapcsolatban utóbb kiderül, hogy őket az állam ártatlanul sújtotta akár preventív, akár represszív eszközeivel, vitán felül áll, hogy az állam, illetve annak közegei hibásan, igazságtalanul jártak el, még akkor is, ha az eljárás alakilag jogszerű volt. Finkey a kártalanítás jogalapját az ilyen eljárás *anyagi* jogtalanságában látja, mondván, hogy ilyen esetekben olyan embert ér szenvedés, illetve kár, akinek az alkotmány által biztosított személyes szabadságjogai alaptalanul kerültek megsértésre.⁵

A Bp. konkrét szabályainak elemzését megelőzően érdemesnek tűnik röviden áttekinteni, hogy a világ néhány államának korabeli törvényhozása miként viszonyult az előzetes letartóztatásért járó kártalanítás kérdéséhez a XIX. század utolsó harmadában. E tekintetben a magyar eljárásjogi törvény indokolása valóságos kincsesbányát jelent, hiszen Ausztriától Japánig kalauzol bennünket a szabályozási módokat illetően.

Toscana volt az első, ahol már 1786-ban állami pénzalapot hoztak létre azzal a céllal, hogy az ártatlanul elítélteket kártalanítsák. Ugyanez történt *Szicíliában* 1819-ben. A kártalanításról kifejezett törvényi rendelkezés Toscanában 1853-ban, majd *Württembergben* 1868-ban született.

A német jogászgűlés négy alkalommal (1873-ban, 1875-ben, 1876-ban és 1882-ben) vette napirendjére a kártalanítás kérdését.

Philips és Lenzmann képviselők törvényjavaslatot terjesztettek a Birodalmi Gűlés elé az iránt, hogy mind az ártatlanul elszenvedett szabadságvesztés büntetésért, mind az ártatlanul kiállt vizsgálati fogságért járjon kártalanítás.

³ Az irányzatok bemutatását adja FINKEY: i. m. 565. p.; ugyanerről lásd még AUER GYÖRGY – MENDELÉNYI LÁSZLÓ: *A Bűnvádi Perrendtartásról szóló 1896:XXXIII t.c. és melléktörvényeinek magyarázata*, VI. kötet: *Járásbíróági eljárás és kártalanítás, eljárás a fiatalkorúak bírósága előtt és a melléktörvények*. Budapest, 1934. 89. p.

⁴ FAYER LÁSZLÓ: *A magyar BP. vezérfonala*. Budapest, 1899. 404. p.

⁵ FINKEY: i. m. 565. p.

A Birodalmi Gyűlés az indítványt 1882-ben egy jogtudósokból, bírákból, államügyészekből és ügyvédekől összeállított 14 tagú bizottságnak adta át véleményezésre, amelyet Schwarze szász főállamügyész vezetett. Ez a bizottság is a kártalanítás megadása mellett foglalt állást, és – ahogy a magyar Bp. indokolásában olvashatjuk – *azt mindazonáltal nem az állam jogi kötelezettségére, hanem a kiegyenlítő igazság parancsára alapította, s ezt a parancsot is nem magánjogi elvekből, melyeknek a fennforgó kérdésre való alkalmazása joggal kifogásolható, hanem államjogi szempontokból származtatta le, melyek arra az alapgondolatra vezethetők vissza, hogy a polgárok a közügy terheihöz és egyéb követelményeihez hozzájárulni tartoznak, mely köteleességek teljesítését az állam közvetíti.*⁶

A bizottság javaslata az eredeti törvényjavaslatot a szabadságvesztésért járó kártalanítás eseteit tekintve pontosította, kiterjesztette az állam kártalanítási kötelezettségét az ártatlanul halálra ítélték családtagjai vonatkozásában, a vizsgálati fogságot illetően viszont csak szűk körben tette volna kötelezővé a kártalanítás megállapítását.

A javaslatból azonban nem lett törvény, mivel a birodalmi kancellár egyértelműen ellenezte a vizsgálati fogságnak a kártalanítás körébe való bevonását, és az elítéltek esetében is szélsőségesen szigorú feltételek fennállta esetén tartotta volna helyénvalónak a kártalanítást, ráadásul azzal, hogy annak összegéről a kancellárnak lett volna joga dönteni.⁷

Végül az 1898-ban hatályba lépett német törvény rendelkezett a kártalanításról, egyértelműen a fentebb bemutatott méltányossági elmélet talajáról megközelítve a kérdést.⁸

Az 1880-as *spanyol*, az 1882-es *japán*, valamint a szintén 1882-ben született *indiai* törvényjavaslatok sajátos megoldást találtak arra, hogy miként lehet az állam kártalanítási felelőssége fölött elsiklani, amikor csupán arra biztosítottak lehetőséget, hogy az ártatlanul előzetes letartóztatást elszenvedett terhelt kártérítési igényét az őt feljelentő személlyel szemben érvényesítse.

A korabeli kodifikációs törekvéseket tovább elemezve a Bp. indokolása nem kis iróniával titulálja az állami kompenzációra vonatkozó „halvány kísérletnek” az 1894-es *belga* törvényjavaslatot, amely csupán azt teszi a büntető ügyekben eljáró hatóságok kötelezettségévé, hogy a perújrafelvétel folytán meghozott felmentő ítéletet az ország hivatalos lapjában, valamint annak a vidéknek valamely lapjában is közzétegyék, ahol az alapügyben az ártatlanul elítélés megtörtént.

Portugáliában az 1884-ben hatályba lépett törvény az állam feltétlen kötelességeként állítja az ártatlanul elítélt polgárok kártalanítását, csakúgy, mint az 1892-es *osztrák* eljárásjogi törvény, az előzetes fogvatartással kapcsolatos kártalanítási kérdések azonban mindkét esetben kívül maradnak a szabályozás hatókörén.

A skandináv államok közül *Svédországban* 1886-ban, *Norvégiában* 1887-ben, majd *Dániában* 1888-ban iktatták törvénybe, hogy nemcsak az ártatlanul szabadságvesztésre ítélt személyeknek jár állami kártalanítás, de azoknak is, akik ártatlanul, saját hibájukon kívül vizsgálati fogságot állottak ki.

⁶ Bp. Miniszteri Indokolás in POMOGYI LÁSZLÓ (szerk): *Corpus Juris Hungarici CD-ROM* (a továbbiakban CJH CD).

⁷ FINKEY, i. m. 566. p.

⁸ 1. § Personen, welche im Wiederaufnahmeverfahren freigesprochenen oder in Anwendung eines mildernden Strafgesetzes mit einer geringeren Strafe belegt werden, können Entschädigung aus der Staatskasse verlangen...

Parázs vita bontakozott ki *Franciaországban* a kártalanítás szabályainak 1895-ös külön törvénybe iktatása idején. A kormány által előterjesztett törvényjavaslat ugyanis egyértelműen a fentebb ismertetett méltányossági elmélet talaján állott, amikor lehetőségként kívánta szabályozni a kártalanítást, ezzel szemben a képviselőház a kártalanítás kötelező voltát kívánta törvénybe iktatni. A szenátus végül az eredeti szöveget fogadta el.⁹

Oroszországban 1900-ban – a kártalanítás territóriumát mondhatni eléggé szűken értelmezve – született egy cári rendelet, melynek értelmében azt, akit ártatlanul száműztek, vissza kell szállítani a lakóhelyére.

Ehhez képest érdekes, hogy *Angliában* – ahogy Mendelényi írja, az egyéni szabadság és jogbiztonság hazájában – a kártalanítás törvénybe iktatása még az 1930-as évekre sem történt meg, kártalanítás csak perújrafelvétel nyomán hozott felmentő ítélet esetén járhatott, amely csupán a perköltségekre szorítkozott, ezen túlmenően a kormány méltányosságától függött a pénzbeli kártalanítás megadása.¹⁰

2. A magyar Bűnvádi Perrendtartás vonatkozó szabályozása a Curia ítélezési gyakorlatának tükrében

Az 1896-os magyar Bűnvádi Perrendtartás indokolása az államnak az ártatlanul elszenvedett előzetes letartóztatásért fennálló köteleességét az alábbiak szerint vezeti le:

Való ugyan, hogy az államnak kétségbe nem vonható joga van ahhoz, hogy egyes polgárai személyes szabadságának jogkörében nyúljon abból a célból, hogy a bűnös elvehesse méltó büntetését. Igaz, hogy a vizsgálati fogság a büntető hatalom érvényesítésének jogos eszköze. Ámde ez a jog nem támaszkodhatik arra a magánjogi paroemiára: *qui jure suo utitur, neminem laedit*; mert a büntető jog következményeit magánjogi paroemiákkal nem szabályozhatjuk s mert tény az, hogy a vizsgálati fogság a gyanuba vett polgárnak állását, hivatását, családi és társadalmi viszonyait nem is sejtett erőszakkal, villámszerű módon változtatja meg; tény, hogy a polgárnak e miatti gyötrelmeit szaporítja az ügye lebonyolításának s állapota tartamának homályos bizonytalansága is; s ha ennek folyományaként el kell ismernünk, hogy a vizsgálati fogság a polgárt helyely-közzel érzékenyebben sújtja a szabadságvesztés-büntetésnél is, melyre kellően előkészülhet, melynek bekövetkeztéig rendezheti viszonyait s a melynek tartamát határozottan ismeri; s ha az állam a büntető igazságszolgáltatás igényei és a polgárok személyes szabadságának kívánalmai közt a helyes arányt helyreállítani annyira sem bírja, hogy ama jogának gyakorlása egyes eseteken *summa injuriá*vá ne váljék: akkor a személyes szabadság jogán ejtett sérelem orvoslásáról gondoskodnia s a társadalom nevében megtérítene is kell azt az áldozatot, melyet az illető közérdekből hozni köteles volt. A törvényhozásnak, mely büntetést állapít meg a bűnösre, multhatatlan kötelessége egyszersmind, hogy kártalanítást állapítson meg az ártatlanul sanyargatottnak.¹¹

E törvényhozói célok talán ma sem nyerhetnének a jogállamiság elvének jobban megfelelő megfogalmazást. A fent idézett gondolatoknak köszönhetően – nyomatékkal figyelembe véve a világ legfejlettebb államainak korabeli törvényi szabályozásait – a

⁹ 446. § L' arrêt ou le jugement de revision d'ou resultera l'innocence du condamné pourra lui allouer des dommages – intérêts. Idézi AUER-MENDELÉNYI: i. m. 89. p.

¹⁰ AUER-MENDELÉNYI, i. m. 90. p.

¹¹ Bp. Miniszeri Indokolás. in CJH CD.

magyar büntető perrendtartást a XIX. század végének leghaladóbb európai eljárási kódexei közé sorolhatjuk, ahogy az Auer–Mendelényi-féle Bp. magyarázat írja: „A magyar törvény, amely a törvényes kártérítési kötelezettség talaján áll és úgy az elítélt, mint a vizsgálati fogság (előz. letart.) esetében kártalanítást ad – néhány-kisebb nagyobb hiányától eltekintve – a modern jogfejlődés és igazságszolgáltatás követelményei szempontjából egyike a legkiválóbbaknak.”¹²

A magyar törvény indokolása tehát tisztán és egyértelműen akként foglal állást, hogy az államnak nem csupán méltányosságból kell kártalanítást nyújtani, hanem az jogi kötelessége is egyben.

A kártalanítás jogalapját tekintve fölöttébb érdekes, hogy a Bp. indokolása szerint az ártatlanul kiállott előzetes letartóztatás, valamint vizsgálati fogságért járó kártalanításra vonatkozó állami kötelezettséget a törvényszerkesztők analógiával élve, a Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) 94. §-ának azon rendelkezéséből vezetik le, amely szerint:

A vizsgálati fogságnak a vádlott hibáján kívüli hosszú tartama a szabadságvesztés-vagy pénzbüntetésbe beszámítandó.

A Bp. indokolásának logikáját követve a *maiores ad minus* adódik, hogy ha elfogadjuk azt, hogy az állam a terhelt elítélése esetén is egyfajta kompenzációt nyújt abban az esetben, ha az eljárás során fogatosított kényszerintézkedés hosszú tartama nem az ő hibájának tudható be, akkor fokozottan köteles az állam a kártalanítás nyújtására abban az esetben, ha a kényszerintézkedés elszenvédésére nemcsak hogy a terhelt önhibáján kívül került sor, de ráadásul még az ártatlansága is megállapítást nyert, vagy az eljárás vele szemben megszüntetésre került.

Ezt deklarálva azonban a Bp. alkotóinak rögtön két megoldandó problémával kellett szembesülniük. Az egyik, hogy az esetlegesen ártatlan személyekkel szemben fogatosított előzetes letartóztatást vajon lehet-e a bíró személyes hibájaként értékelni, és esetleg az ő vagyoni felelősségét megállapítani, a másik dilemma pedig, hogy miként kerülhető el, hogy a jogszabályt kijátszva egyesek esetleg szándékosan hajtsanak hasznát a kártalanítás lehetőségét felhasználva, és teremtsenek olyan helyzetet, amikor alanyi jogukkal visszaélve kényszerítik az államot kompenzáció nyújtására.

Az első kérdésben a Bp. indokolása egyértelműen síkra száll amellett, hogy semmi esetre sem képzelhető az el, hogy az állam a kártalanítás összegét bármilyen formában a tévesen ítélező bíróra hárítsa. Mai szemmel ennek a lehetőségnek a pusztá felvetése is furcsának tűnik, mégis a korabeli mexikói büntetőeljárási törvény 348. cikke „műhiba”¹³ esetén a bíró anyagi felelősségéről rendelkezett.

Az magyar Bp. indokolása szerint abban az esetben, ha a kártalanítás összege erejéig a törvény az állam részére általában regresszjogot biztosítana a hibás döntést bíróval szemben, alappal lehetne tartani attól, hogy a bírakat a vizsgálati fogság vagy előzetes letartóztatás elrendeléséről való döntés meghozatalakor esetleg ez is befolyásolná.¹⁴

Lényeges, hogy a magyar Bünvádi Perrendtartás mégis szabályozta az állam visszkéreseti jogát a kifizetett kártalanítás vonatkozásában az eljáró bíróval szemben,¹⁵ azonban kizárólag arra az esetre, ha és amennyiben jogerős bírói ítélet mondotta ki, hogy a kárta-

¹² AUER–MENDELÉNYI: i. m. 90. p.

¹³ „Műhiba” alatt itt azon esetek értendők, amikor a helytelen döntés nem az eljáró bíró fegyelmi vétségére, vagy bűncselekményére vezethető vissza.

¹⁴ Bp. Miniszteri Indokolás. in CJH CD.

¹⁵ Bp. 588. §.

lanítás okául szolgáló intézkedés vagy mulasztás fegyelmi vétségnek, vagy közdelictumnak minősül.¹⁶

A másik problémát – nevezetesen, hogy miként lehet a kártalanítással kapcsolatos esetleges visszaéléseket kivédeni – a Bp. alkotói akként szándékolták áthidalni, hogy szigorúan körülhatárolták azt az esetkört, amikor az állam fizetési kötelezettsége fennállt. Ezzel a magyar törvény a maga korában a legtöbb európai törvényt túlhaladta, hiszen a kártalanítás feltételeit a külföldi törvénykönyvek jó része nem is állapította meg, hanem kizárólag a bíróság, vagy az államfő belátására bízta a kártalanítás megítélését. Előbbi megoldást követte a norvég, a dán, az osztrák, a francia, valamint a német törvény; míg a svéd törvény az államfőre bízta a döntést.¹⁷

Az indokolás a kártalanítás feltételei és kizáró okai tekintetében a törvényi szabályozás szükségességét a következőkkel támasztja alá:

*Nehogy tehát mindenki, a kinek irányában a bíróság a bünvádi eljárást megszüntette, vagy akit a bíró vád alól felmentett, mindjárt kártérítés iránti igénytel lépessen fel s esetleg a ravasz tagadó még jutalomban is részesüljön megátalkodottságáért: a javaslat az igényre jogosult egyének körét jelentékenyen, de oly módon tartotta megszorítandónak, hogy kártérítéshez lehetőleg csak a valóban ártatlan jusson.*¹⁸

A fentiek előrebocsátása után lássuk most, hogy a Bünvádi Perrendtartás 576. §-a milyen körben biztosította a kártalanítás lehetőségét a terhelt részére az előzetes letartóztatással és vizsgálati fogsággal kapcsolatban:

Annak, a kit a bíróság a vád alól jogerősen felmentett, vagy a ki irányában az eljárást jogerősen megszüntette; kártalanításra igénye van akkor, ha a bíróság részéről elrendelt előzetes letartóztatást, vagy vizsgálati fogságot oly cselekmény miatt állott ki:

- 1. melyet nem ő követett el;*
- 2. mely elkövetve egyáltalában nem volt;*
- 3. melyet ő elkövetett ugyan, de a mely a törvény értelmében nem bűncselekmény.*

A Bp. tehát az állam kártalanítási kötelezettségét azokban az esetekben látja megállapíthatónak, amikor az eljárás jogerős megszüntető végzéssel, vagy felmentő ítélettel befejezésre került. Mindezen előfeltételek mellett is csak azokban az esetekben járt a kártalanítás, amelyekben a terhelt az előzetes letartóztatást vagy vizsgálati fogságot oly cselekmény miatt volt kénytelen kiállani, mely miatt a büntető törvénykönyv szerint felelősségre vonható sem volt, vagyis oly cselekmény miatt, melyet vagy nem ő követett el, hanem más; vagy amely elkövetve egyáltalában nem volt, vagy melyet ő követett el, de a törvény szerint nem bűncselekmény.

Nem biztosítottak azonban igényt a kártalanításra a *res judicata* esetei, a beszámítást kizáró okok,¹⁹ ugyanígy a büntethetőséget megszüntető okok sem.²⁰

A fenti szabályozást a törvény indokolása akként látja alátámaszthatónak, hogy *a beszámítást, a büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okok fennforgásánál a tettes jogba és törvénybe ütköző külső cselekményt vitt véghez, melyért felelni tartozik, még ha*

¹⁶ A visszkereseti jog részletes szabályai a dolgozat utolsó részében kerülnek bemutatásra.

¹⁷ FINKEY: i. m. 566. p.

¹⁸ Bp. Miniszeri Indokolás. in CJH CD.

¹⁹ Csemegi kódex 76–80., 82. §§.

²⁰ Csemegi kódex 67., 105., 110., 135., 136., 137., 151., 159., 224., 225., 240., 266., 275., 297., 300., 313., 378., 427., 474. §§.

tettét menteni birja is. Ily esetekben a rehabilitálásnál sem az igazság, sem a méltányosság nem igényel többet.²¹

Érdekes, hogy a fent idézett okfejtésben miként helyezi előtérbe a jogalkotó az alaki bűnösség-fogalmat, és miként válik el egymástól a büntetőjogi felelősség, illetve a kártalanításra való igényjogosultság megállapíthatóságának mércéje.²² Ezzel az állam tulajdonképpen a felmentő ítéletek „egyenértékűségének” követelményét hagyja figyelmen kívül a társadalom általános igazságérzetére hivatkozással, valójában annak érdekében, hogy saját kártalanítási felelősségét a lehető legszűkebb körre korlátozza.²³

Doleschall Alfréd a Magyar Jogászegylet teljes ülése előtt 1900. évi április 21-én a témában tartott előadásában²⁴ kifejtette, hogy célszerű lenne bírói mérlegelés tárgyává tennie a törvénynek, hogy bizonyos körben, például jogos védelem, vagy beszámíthatóságot kizáró ok fennforgása esetén is kártalanítás járhasson a terheltnek.

Ezzel homlokegyenest ellentétes döntésre jutott a Curia, amikor kimondta, hogy nincs helye kártalanításnak oly esetben, amikor a bíróság vádelejtés folytán szüntette meg a bünvádi eljárást, a királyi ügyész pedig azért ejtette el a vádat, mert a vádlott az orvosszakértők véleménye és az igazságügyi orvosi tanács felülvéleménye szerint – mint idült tébolyodott – beszámíthatatlan, és így büntetőjogi felelősségre nem vonható.²⁵

A Curiának a kártalanítással kapcsolatos ítélkezési gyakorlatát elemző Vargha-Isaák-féle Bp. magyarázat tanúsága szerint²⁶ nem lehetett igénye kártalanításra annak, aki ellen az eljárást a királyi ügyészség, nem a bíróság szüntette meg.²⁷

Nem igényelhetett kártalanítást az ártatlanul elszenvedett előzetes letartóztatásért vagy vizsgálati fogságért az sem, akivel szemben az eljárást vádelejtés folytán, minden indokolás nélkül szüntették meg.²⁸

Szintén elutasításra került a kártalanítási igény, amikor a tárgyilag igazolt bűncselekmény elkövetője kiderítetlen maradt és a királyi ügyészség a vádat azért ejtette el, mert a folyamodót terhelő adatok – közvetlen bizonyíték hiányában – nem látszottak elegendőnek a vád emelésére,²⁹ úgyszintén akkor is, amikor a felmentésre Bp. 326. §-ának 4. pontja alapján, magánindítvány hiánya miatt került sor.³⁰

Nem adott helyt a kártalanítási igénynek a Curia akkor sem, amikor a királyi ügyész a vádat elejtette azzal az indokolással, hogy a terhelt bűnösségét annak tagadásával és az igazságügyi orvosi tanács véleményével szemben nem látta ugyan bizonyítottnak, de ezt kizártnak sem tartotta. A bíróság úgy foglalt állást, hogy ebben az ügyész kijelentésben

²¹ Bp. Miniszteri Indokolás. in CJH CD.

²² Bp. Miniszteri Indokolás. in CJH CD.

²³ Az 1904-ben hatályba lépett német kártalanítási törvénynek a büntethetőséget kizáró okokkal kapcsolatos rendelkezéseit mutatja be AUER-MENDELÉNYI: i. m. 101. p.

²⁴ Az előadás címe: DOLESCHALL ALFRÉD, A Bünvádi Perrendtartás XXXI. fejezetének (Kártalanítás az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében) kritikai ismertetése. Az előadás írott változatban a Magyar Jogászegyleti Értekezések XX. kötetének 6. füzetében (Budapest 1900, 130–164. p.) jelent meg.

²⁵ K. 7679/1922 B. XVI. 44. az eset elemzését lásd AUER-MENDELÉNYI: i. m. 101. p.

²⁶ VARGHA FERENC – ISAÁK GYULA: A Bünvádi Perrendtartás a melléktörvényekkel, rendeletekkel, joggyakorlattal, jegyzetekkel és utalásokkal. Budapest, 1928. 689. p.

²⁷ K. 4096/1913. B. VIII. 75.

²⁸ K. 3086/1920. B. LXXII. 222.

²⁹ K. 2832/1913. B. VIII. 76. II., ugyanígy K. 2985/1913. B. VIII. 76. I.

³⁰ K. 4750/1908. B. III. 76.

nem foglaltatik benne annak megállapítása, hogy a bűncselekmények egyáltalán elkövetve nem voltak, így a Bp. 576. §-ának alkalmazását nem látta lehetségesnek.³¹

A Curia két, egybevágó döntésében kimondta, hogy kártalanítás csak akkor jár, ha a terheltet minden alaposabb gyanúok nélkül helyezték előzetes letartóztatásba, vagy vizsgálati fogságba. Nincs helye kártalanításnak, ha a vádlottat azért mentették fel, mert a felmerült gyanúkokat az eljárás adatai nem erősítették meg.³²

A fenti döntések nyomán kikristályosodott ítélkezési gyakorlat elemzéséből az a következtetés vonható le, hogy az előzetes letartóztatás és vizsgálat fogság elszenvedése csak és kizárólag abban az esetben alapozta meg a kártalanítási igényt, ha kétséget kizáróan bizonyítást nyert, hogy a terhelt a vádbeli cselekményt nem követte el és ezt a tényt az ügydöntő határozat félreérthetetlenül megállapítja. Abban az esetben, ha az eljárás bizonyítottság hiánya okán került megszüntetésre és a kényszerintézkedés elrendelését megalapozó gyanúkok teljes alaptalansága a megszüntető határozatból kétségtelenül nem tűnik ki, a kártalanítási igény jogalapja nem áll meg.³³

Természetesen – az *in dubio pro reo* elvét szem előtt tartva – a gyakorlatban ez meglehetősen ritkán fordul elő, hiszen legtöbbször a terhelttel szemben fennállnak bizonyos gyanúkok, azonban kétséget kizáróan, ítéleti szintű bizonyossággal nem lehet megállapítani, hogy a bűncselekményt valóban ő követte el. Mindez persze – amint arra korábban már utaltam – felveti azt a csöppet sem elhanyagolható problémát, hogy a kártalanítás jogalapjának megállapítása körében a Curia különbséget kellett hogy tegyen ártatlan és ártatlan kérelmező között, ezzel szükségszerűen megbélyegezte azt, akinek a kártalanítási igényét végül elutasította, *de facto* létrehozván – Mendelényi szavaival élve – „a gyanú által nem egészen tisztázottak” kategóriáját.³⁴

A korlátozásoknál maradvá lássuk, hogy mely esetekben zárta ki a Bp. *expressis verbis* a kártalanítás lehetőségét még akkor is, ha az 576. §-ban foglalt, és fentebb ismertetett feltételek egyébként fennállottak.

A kiállott előzetes letartóztatásért vagy vizsgálati fogságért nem igényelhet kártalanítást az:

1. a ki szökést kísérelt meg, vagy megszökött;
2. a ki hamis önfeljelentést vagy hamis beismerő vallomást tett;
3. a ki a tett nyomait elsimitani, tanut vagy vádlott-társat hamis vallomásra, szakértőt hamis vélemény adására bírni, vagy a vallomástételtől, illetőleg a véleményadástól visszatartani törekedett.

Az idézett törvényhellyel kapcsolatban mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a jogalkotó taxatív felsorolja azon terhelti magatartásokat, amelyek esetén kizárt a kártalanítás. Ez a szabályozási megoldás egyértelműen a jogbiztonság elvének érvényre jutását segíti, jóllehet csupán az 576. § által meglehetősen szűkre szabott keretek között.

³¹ K. 6057/1907. B. II. 15.

³² K. 3130/1925. Bj. LXXVII. 179., hasonlóan B. XVIII. 49.

³³ VARGHA–ISAÁK: i. m. 689. p., illetve K. 2158/1924. Bj. LXXVII. 13. 32, B.T. LXXVII. 136, B.T. LXXVII. 179.

Mendelényi *de lege ferenda* azt javasolta, hogy a bíróság a Bp. 326. § 2. pontja alapján való felmentés esetében (ha a vádlott előzetes letartóztatásban vagy vizsgálati fogságban volt) egyúttal zárt ülésen nyilvánítson véleményt arról, hogy egy esetleg a jövőben támasztandó kártalanítási igényt jogosnak tart-e, és ezt a véleményt zárt borítékban csatolja az iratokhoz. AUER–MENDELÉNYI: i. m. 100. p.

³⁴ AUER–MENDELÉNYI: i. m. 96. p.

Más nézőpontból azonban a törvény azzal, hogy a bírói diszkréció lehetőségét nemcsak a kártalanítás lehetőségét körülhatároló szabály, de az ahhoz tartozó kivételek tekintetében is eleve kizárta, egyben kiiktatta annak lehetőségét is, hogy bizonyos atipikus esetekben mégis helyt lehessen adni a terhelt kártalanítási igényének.

A fentieket elemezve Doleschall egészen odáig merészkedett a Jogászegylet előtt 1900 áprilisában tartott előadásában, hogy mindez nem más, mint az államnak az igazságszolgáltatási szervek felé megnyilvánuló mérhetetlen bizalmatlanságának leképeződése, amelyben persze jócskán szerepet játszik a kincstár érdekeinek túlfeszített védelme is.³⁵

A felsorolt, a kártalanítás kizáró okaiként nevesített magatartások kivétel nélkül szándékosan, sőt mitőbb, célzatosan valósíthatók meg. A célzat nem más, mint hogy a terhelt félrevezesse az ügyben eljáró hatóságokat, illetve hogy kivonja magát a büntetőeljárás hatálya alól. A célzatosság megkövetelése azért bír jelentőséggel, mert ezáltal a törvény bizonyos fokig tolerálja a terhelt által a védekezés körében kifejtetteket, figyelemmel az önvádra kötelezés tilalmára. Ennek tudható be, hogy a hamis tényeket tartalmazó, védekezésre irányuló terhelti vallomást a jogalkotó nem nevesíti a kártalanítás kizáró okaként.

Finkey kifejti, hogy a szökési kísérlet és a szökés indokolatlanul képez bírói mérlegelés nélkül feltétlen kizáró okot, hiszen a szökés, vagy a szökési kísérlet korántsem tekinthető bizonyítéknak a vonatkozásban, hogy a terhelt valóban elkövette a terhére rótt bűncselekményt. A szerző a korabeli Btk-ra utal, amely a börtönből való megszökést sem rendelte büntetni, így véleménye szerint a Bp. indokolatlanul sújtja a kártalanítás lehetőségének kizárásával azt a terheltet, aki a sokszor igazolatlanul elrendelt előzetes letartóztatás elől menekül. Hasonlóképp vélekedik a hamis beismerésről, hiszen nem lehet kizárni, hogy a terhelt – Finkey kifejezésével – azt „pressio” hatására tette.³⁶ Mindehhez Mendelényi hozzáteszi, hogy különös hibája a törvénynek az, hogy nem csupán a bíróság előtt tett beismerő vallomás alapján zárja ki a kártalanítási igény érvényesítését, holott az előzetes letartóztatást a bíróság rendeli el.³⁷

Ugyanezzel kapcsolatban érdemes felhívni Doleschall – finoman szólva cinikus hangvételű – kritikáját, aki szerint *a mi viszonyaink mellett a hamis beismerő vallomás ép oly kevésbé képezhet általános hatályu praejudiciumot, a terhelt bűnössége mellett, mind a szökés, vagy elrejtőzési kísérlet. Elvégre az ártatlanságának tudatában levő egyéntől legkevésbé követelheti meg a törvényhozás, hogy nyugodtan piszkáltassa a körmét izzó vasakkal, csiklandoztassa meg talpát égő spiritusszal, és valóban kíváncsi vagyok, vajjon azon törvényhozók közül, kik a legnagyobb lelki nyugalommal, egy lehelletnyi észrevétel nélkül szavazták meg a büntető perrendtartásnak most tárgyalat rendelkezéseit is, hány akadna, ki, bár a legszűziesebb ártatlanságban a vallató művészetben remekelő csendőrszolgálat bársony kezei közé jutva, azokból – ha alkalom kínálkoznék – csak virtualiter képzelhető gyorsított léptekkel megszökni, vagy szökési*

³⁵ DOLESCHALL: i. m. 154. p.

³⁶ FINKEY: i. m. 568. p.

³⁷ A beismerő vallomással kapcsolatos korabeli bírói gyakorlatot elemezve Mendelényi megállapítja, hogy a Curia a csendőrség előtt tett beismerő vallomást is kizáró oknak tekintette annak ellenére, hogy a szerző szerint „előfordulhat, hogy az ártatlan egyénből a beismerést erőszakkal vagy fenyegetéssel, tehát törvényellenesen kényszerítették ki, mely esetben a beismerés nem >hamis<, hanem kicsikart.” AUER-MENDELÉNYI: i. m. 103. p.

*alkalom hiányában annyi beismerő vallomást, a mennyiből a tízszeres keresztrefeszítés büntetésére is kifutja, megtenni hajlandó nem volna?*³⁸

A Curia saját ítélkezési gyakorlatában a törvény mérlegelést nem engedő szabályozását mind a szökés, mind a hamis beismerő vallomás tekintetében következetesen alkalmazta, melyről a következő döntések adnak tanúbizonyságot:

K. 2915/1904. Bd. VI.2.: *Kártalanítási igény elutasítása a Bp. 577.§ 1. p. alapján, mert a vádlott a csendőr elől megszökött, vagy elrejtőzött.*

K. 1225/1901. Bj. XLII. 110.: *Aki a csendőrök előtt beismerő vallomást tett, a kiállott vizsgálati fogságért kártalanítást nem követelhet.*³⁹

A fenti dilemma élét az 1887-es norvég büntető perrendtartás 470. §-a akként igyekezett tompítani, hogy kizárólag abban az esetben zárta ki a kártalanítás lehetőségét, ha az előzetes letartóztatás és a terhelt beismerő vallomása, illetve szökése vagy szökési kísérlete között közvetlen okozati összefüggés volt megállapítható.

Más megoldást elfogadva, de a korabeli, 1888-ban hatályba lépett dán törvény is a méltányosság elvét juttatta érvényre azzal, hogy mérsékelt kártalanítást engedett, ha az eset összes körülményeinek mérlegelése nyomán a bíróság megállapította, hogy a terhelt helytelen magatartását félelme, zavara, vagy olyan félreértés okozta, amelyért őt felelőssé tenni nem lehet.

A legprecízebb szabályozást mégis talán az 1904-ben hatályba lépett német kártalanítási törvény adta, amely a taxáció mellőzésével akkor zárta ki a kártalanítás megállapíthatóságát, ha a letartóztatott egyén a kényszerintézkedés elrendelését szándékosan vagy durva gondatlansággal idézte elő.⁴⁰

Némileg tehát kétarcú a szabályozás, azonban úgy tűnik, hogy a kor jogpolitikai környezete ennél többet nem engedett, sőt az adott időszakban a fenti rendelkezések világviszonylatban is rendkívül haladó szellemiségűnek minősíthetők.

Ismét a törvényjavaslat korabeli indokolására kell utalnunk, amelyben az alkotók mintha a „bizonyítványukat magyaráznák” az alább idézett sorokkal, a jogászai argumentáció helyett sokkal inkább gazdasági természetű érvekkel próbálván meggyőzni az utóbbiakra minden bizonnyal fogékonyabb törvényhozót:

Ily szerkezetben a törvény valószínűleg eléri célját a nélkül, hogy az állami pénztárra aránytalanul súlyos terhet róna. Baselstadt kanton bűnvádi perrendtartása pl. a vizsgálati fogságot sokkal szélesebb alapon kártalanítja, mint azt a jelen javaslat ajánlja, mert 63. §-a szerint hibáján kívül kiállott vizsgálati fogságért kártalanítást mindaz igényelhet, a kinek ügye elítéléssel nem végződött; mégis 1876.-1880. években, tehát teljes öt év alatt ártatlanul szenvedett vizsgálati fogságért mindössze csak 435 frank volt megállapítva; mert az esetek legnagyobb részében az igényre jogosultak a polgárok oly osztályából valók, melynél a károsodás nem jelentékeny.

A javaslat a kártalanításra való igényt különben is oly mértékben korlátozza, hogy igen ritkák lesznek az esetek, melyekben a személyes szabadság elvonása más okból

³⁸ DOLESCHALL: i. m. 143. p.

³⁹ Idézi VARGHA – ISAÁK: i. m. 691. p.

⁴⁰ A német törvény indokolását elemzi Mendelényi, amely arra az elvi alapra helyezkedik, hogy a jogalkalmazás igényeinek sokkal inkább az a megoldás felel meg, ha a törvény – általános zsinórmértékként – meghatározza a szándékosságnak és a durva gondatlanságnak a kártalanítás elbírálása körében releváns terhelti magatartásokra általánosan irányadó fogalmát. Ezzel a jogalkotó bizonyos keretek között teret enged a bírói mérlegelésnek, biztosítva, hogy az adott esetbeli egyedi körülmények a döntés meghozatalakor figyelembe vehetők legyenek. A szerző *de lege ferenda* hasonló megoldást javasolt alkalmazni a magyar törvényben is. AUER–MENDELÉNYI: i. m. 103. p.

történik, mint a melyeket az 577. § elősorol s ezeknek a gyér eseteknek legalább felénél nem fognak a felmentés alapjául azok az okok szolgálni, melyeket az 576. § megállapít.⁴¹

3. A kártalanítási eljárás

Mindezek után érdemes megvizsgálni, hogy milyen eljárás keretei között történt a kártalanítás jogalapjának, valamint összegserűségének megállapítása.

A kártalanítási eljárás három, egymástól jól elkülöníthető szakaszból állott, az alábbiak szerint:

Az első szakaszban az a törvényszék volt illetékes, amely első fokon az ügyben eljár, vagy amelynek illetékességi területéhez az első fokon eljár járásbíróság tartozott. Az eljárás megindítására a bünvádi eljárást megszüntető végzés vagy a felmentő ítélet jogerőre emelkedését követően kerülhetett sor, írásban, vagy szóban előterjesztett kérelemmel, amely kérelemben meg kellett jelölni a kártalanítás jogosságát alátámasztó körülményeket.⁴²

A Bp. szerint a törvényszéki eljárás feladata a kártalanítás szempontjából releváns körülmények „kinyomozása” volt.⁴³ E sajátos nyomozás nélkülözötte a kontradiktórius jelleget, sokkal inkább az inkvizitórius elemek domináltak.⁴⁴ Az igény előterjesztőjét a bíróság nyilatkozattételre hívhatta fel, a királyi ügyészség pedig indokolt véleményt nyilvánított az ügyben. Ezen túlmenően a bíróság tanúkat hallgathatott ki, sőt szakértő bevonására is lehetőség volt. A kártalanítást kérő személy a nyomozás befejezése után tekinthette meg az annak során keletkezett iratokat, amelyekről másolatot kérhetett, majd esetleges észrevételeit és indítványait nyolc napon belül terjeszthette elő írásban, vagy mondhatta jegyzőkönyvbe.⁴⁵ Ezt követően a törvényszék az iratokat a Curiahoz terjesztette fel. A törvényszék a kártalanítási igény jogalapját illetően semmilyen formában nem foglalhatott állást.⁴⁶

A Curia kimondta, hogy a kártalanítás iránti kérvény beadása esetén a királyi törvényszék hatásköre csak a Bp. 586. §-ában felsorolt teendőkre terjed; ellenben a kártalanítás iránti igény fennforgása kérdésében való határozathozatal a királyi Curia hatáskörébe tartozik.⁴⁷

A kártalanítás kérdésében való tényleges és végleges döntés tehát a Curia feladata volt. Az eljárás második szakaszában így a legmagasabb szintű bíróság járt el, ami garanciát jelentett arra, hogy pártatlan és megbízható döntés szülessen a kártalanítás jogalapjának vonatkozásában.

⁴¹ Bp. Miniszteri Indokolás. in CJH CD.

⁴² Bp. 584. és 585. §§.

⁴³ FINKEY: i. m. 571. p.

⁴⁴ A törvényszék köteles volt minden esetben nyomozást foganatosítani. A Curia több olyan határozatot hozott, melyben megsemmisítette a törvényszék olyan végzését, amely nyomozás nélkül elutasította; vagy felterjesztette a kártalanítás iránti kérelmet. (BJT. XLI. 239. és 332.)

⁴⁵ Bp. 586. §, amely arról is rendelkezett, hogy a jogosult az iratokat megtekinthette, illetve azokról másolatot kérhetett.

⁴⁶ AUER-MENDELÉNYI: i. m. 115. p., valamint VARGHA-ISAÁK: i. m. 698. p. Vö. K 618/1922. B. XV. 43. Bj. LXXIV. 110 és K. 9991/1900. Bj. XLII. 156.

⁴⁷ K 4217/1911. B. VI. 19.

A kártalanítási eljárás valódi „szépséghibáját” annak harmadik szakasza jelentette, a törvény ugyanis ezen a ponton nemes egyszerűséggel az ügyet elvonja a bírói szervek hatásköréből azzal, hogy az igazságügyi miniszterre bízta a kártalanítás összegének megállapítását, kinek döntése ellen semmiféle perorvoslatnak nem volt helye.⁴⁸

Finkey ezzel kapcsolatos véleményét akként fogalmazta meg, hogy *a kártalanítás legkényesebb részének, a kártalanítási összeg meghatározásának a miniszterre, ezzel a közizgatásra bízása, feltétlenül elítélendő. A közigazgatás ezzel fölibe kerül az igazságszolgáltatásnak, és alamizsnafíllérrel szurhatja ki a legártatlanabbul elítélt szemét.* Majd utal arra, hogy korabeli olasz, norvég és francia törvény nem csupán a kártalanítás jogalapjának megállapítását, de az összecszerűség meghatározását is a bíróságra bízta.⁴⁹ Az osztrák⁵⁰ és a német törvények ugyan a kártalanítás jogalapjának és összegének megállapítását is az igazságügyi kormányzat hatáskörébe utalták, a miniszter határozata ellen azonban bíróság előtt emelt jogorvoslatnak volt helye. Finkey ebből a szempontból a magyar törvényt nemzetközi összehasonlításban a „legbürokratikusabbnak” nevezi.⁵¹

Hasonlóan vélekedik Mendelényi, aki szerint a fenti rendelkezés lerontja a törvénynek a kártalanítással kapcsolatban megfogalmazott egyéb, helyes intézkedéseit, hiszen éppen a kártalanítás összege a kártalanítási eljárás legfontosabb eleme, így ha ezen összeg – ahogy a szerző fogalmaz – neveltségesen csekély összegben⁵² kerül megállapításra az igazságügy miniszter által, úgy az az igazságszolgáltatási érdek szenved sérelmet, vagy válik semmivé, amelynek biztosítására a törvény XXXI. fejezete hivatott.⁵³

E vonatkozásban Doleschall az alábbi, sziporkázóan szellemes kommentárt tártta a Magyar Jogászegylet ülése elé már többször idézett előadásában:

A törvénynek bevallott intentioi szerint a kártalanítási összeg nem a tényleg okozott kár nagysága, a szenvedések belterjessége, hanem a szerint lesz megállapítandó, hogy a kártalanításokra szolgáló budgettétel az összeg megállapításának időpontjában mily képet mutat. Kinek kártalanítási ügye az év elején kerül kormánydöntés alá, a midőn a kártalanításra rendelt általányösszeg még egész nagyságában meg van, az ex principio bizton számíthat teljes kártalanításra; de a kinek azonkívül, hogy esetleg éveken keresztül részesült akarata ellenére és vétké nélkül állami kényszerellátásban és szabad lakásban, még az a pechje is lesz, hogy az év végén dönt ügyében az igazságügyi miniszter, a midőn a kártalanítási általány már haldoklóban van, az kénytelen lesz megelégedni egy bagatell összeggel és vigaszául csak az a tudat szolgálhat, hogy része van benne, hogy

⁴⁸ Bp. 587. §.

⁴⁹ Vö. AUER–MENDELÉNYI: i. m. 116. p. a dán törvénnyel kapcsolatban, amely szintén hasonlóan rendelkezett.

⁵⁰ Mendelényi kifejti, hogy az 1918-as osztrák törvény szerint a kártalanítási igény jogosságát maga a felmentő határozatot hozó bíróság állapította meg, és határozatát a felmentő ítélet jogerőre emelkedését követően kézbesítette a felmentett egyénnek, aki a kézbesítéstől számított 3 hónapon belül köteles volt az államot – az igazságügy miniszter útján – felhívni arra, hogy ismerje el önként az általa kért kártalanítási összeget. Ha a fél erre 3 hónapon belül nem kapott választ, vagy igénye egészben vagy részben elutasításra került, akkor az állam ellen panasszal élhetett, melyet előzetes letartóztatás vagy vizsgálati fogság esetén az elsőfolyamodású törvényszék, míg ítéleti fogság esetén az *Oberlandesgericht* bírál el. AUER–MENDELÉNYI: i. m. 116. p.

⁵¹ FINKEY: i. m. 572. p. Megjegyzendő, hogy a fenti éles kritikai megjegyzését Finkey lábjegyzetben, igen apró betűkkel tárja csak az olvasó elé.

⁵² Ahogy Finkey utal rá, előfordult az is, hogy a Bp. hatálybalépését követően a vizsgálati fogság minden napjáért egy-egy korona kártalanítást állapított meg a miniszter. FINKEY: i. m. 572. p.

⁵³ AUER–MENDELÉNYI: i. m. 115. p.

az évi költségvetés e rovatánál túlkiadás nem történt. Rövid nemzetközi kitekintés után Doleschall így folytatja: *Szegény Montesquieu, ki már másfél évszázaddal ezelőtt oly meggyőzően hirdetted az államhatalmak megosztásának elveit, ha nagy szellemed ma tekint le Magyarországra, melyet kulturáját tanulmányozandó 1726-ban látogatásoddal tiszteltél meg, mily képét festened meg ezen ország alkotmányjogi szervezetének, hol a legfőbb bírói hatóság döntését végérvényesen superrevideálja egy közigazgatási hatóság?!⁵⁴*

Doleschall fenti kritikája ráadásul a törvény indokolásának szövegén alapul, amely szerint *a törvényhozás részéről az ily kártalanításokra rendelendő összegnek mindenkor állapotát az igazságügyi miniszter tartja nyilván s ő felelős azért, hogy túlkiadás az évi költségvetés e rovatánál se forduljon elő.*⁵⁵

A kártalanításhoz kapcsolódó eljárás szabályit elemezve végül – de korántsem utolsón – érdemes kitérni az állam regresszjogával kapcsolatos törvényi rendelkezésekre.

A Bp. 588. §-ának értelmében az államot a kártalanítás összegének erejéig visszkereseti jog illette meg mindazok ellen, akiknek cselekménye vagy mulasztása a kártalanítás okaként szolgált. Bíró, bírósági hivatalnok, valamint a királyi ügyészség tagja ellen csak abban az esetben illette meg az államot a visszkereseti jog, ha jogerősen megállapítást nyert, hogy előbbiek cselekménye vagy mulasztása a kártalanítás okául szolgáló fegyelmi vétség vagy bűncselekmény. A vonatkozó igény fegyelmi vagy bűnvádi eljárás, esetleg polgári per útján volt érvényesíthető.

Mindenki más ellen az államkincstár a fenti megszorítások nélkül érvényesíthette regresszjogát.

Finkey szerint e rendelkezés létjogosultsága szintén erősen megkérdőjelezhető⁵⁶, hiszen az államhoz méltatlan, hogy az állami költségvetés mértékével mérten bagatell összegek miatt saját hivatalnokai ellen forduljon, másrésről pedig a bírói függetlenség követelményét sértheti az a törvényi konstrukció, amelyben a miniszter a visszkereseti igény érvényesítése érdekében fegyelmi eljárást kezdeményezhet egy bíró ellen.⁵⁷ Hasonlóképp vélekedett Fayer is, akinek az volt az álláspontja, hogy az állam visszkereseti jogának a büntetőperben eljáró bírakkal szemben való megállapítása a bírónak a kormányhatalom viszonylatában fennálló, legalább *in thesi* függetlenségének elvét veszélyezteti.⁵⁸ Talán mondani sem kell, hogy Doleschall Alfréd szintén élesen kritizálta a visszkereseti jog érvényesítésének szabályait, mondván, hogy örökös Damokles kardjaként fog az eljáró büntető bíró felett lebegni a kártalanítás megtérítésének lehetősége, ami a bírói elfogulatlanságot és erélyességet is hátrányosan befolyásolhatja.⁵⁹

A Bp. arra az esetre, ha a jogosult fél a kártalanítási eljárás során az államtól nem kapott megfelelő összeget – mondjuk, mert a kártalanítási alap az adott esztendőre már kimerült – lehetővé tette, hogy az illető azoktól a személyektől, akiknek felelőssége az elszenvedett sérelem előidézésében megállapítható ún. sérelemdíjat követelhessen az alábbiak szerint:

⁵⁴ DOLESCHALL: i. m. 159. és 160. p.

⁵⁵ Bp. Miniszteri Indokolás. in *CJH CD*.

⁵⁶ Megjegyzendő, hogy a korabeli francia és osztrák törvény nem szólt az állam visszkereseti jogáról.

⁵⁷ FINKEY: i. m. 573. p.

⁵⁸ AUER-MENDELÉNYI: i. m. 117. p.

⁵⁹ DOLESCHALL: i. m. 162. p. A szerző ugyanitt hivatkozik a korabeli francia törvényre, amely az eljáró bíró vonatkozásában még akkor is kizárta a visszkereseti jog érvényesítését, amikor az ártatlan vádlott elítélése a bíró bűncselekménye folytán következett be.

Az, aki hamis váddal, vagy hamis tanuzással, úgyszintén az a közhivatalnok, aki az 1878:V. tc. második része X. vagy XLII. fejezetében foglalt bűncselekmények valamelyikével másnak ártatlanul való elítélését, vagy előzetes letartóztatását, illetőleg vizsgálati fogságát okozta: teljes kárpótlással tartozik ama vagyoni kárért, mely az elítéltet vagy fogságtartottat ennek folyamánként érte, amennyiben a kártalanításra való igény meg van állapítva (587. §) és a kár az 580. § alapján adott kártalanítás összegét meghaladja. A kártalanításra jogosult ebben az esetben kárpótlás helyett kétezer koronáig terjedhető sérelemdíjat követelhet, melynek összegét a bíróság belátása szerint határozza meg.⁶⁰

A fenti törvényhely alkalmazásának az volt a feltétele,⁶¹ hogy a megjelölt bűncselekmények elkövetését bírósági ítélet állapítsa meg, valamint hogy a kártalanításra való igény is megállapítást nyerjen és a miniszter által az 580. § alapján nyújtott kártalanítási összeg nem fedezte az ártatlanul szenvedett valódi vagyoni kárát.⁶²

Összegzőként előre kell bocsátanom, hogy a kártalanítással kapcsolatos szabályozás haladó voltát nem napjaink megoldásaihoz, hanem a korabeli államok eljárási törvénye-
ihez viszonyítva kell megítélnünk, és amennyiben ezt tesszük, úgy elmondható, hogy az 1896-os magyar Bűnvádi Perrendtartás a maga idején kétség kívül előremutató módon szabályozta az ártatlanul elszenvedett előzetes letartóztatásért és vizsgálati fogságért járó kártalanítás feltételeit. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kor társadalmi és politikai elvárásait, amelyek nem is annyira a kártalanítás jogalapjának megállapíthatóságát, hanem sokkal inkább az összecszerűség kérdését illetően hatottak hátrányosan a Bűnvádi Perrendtartás szabályozási módjára.

A törvényjavaslat indokolásának elemzése eredményeként megállapítható, hogy az alkotók nagyon is kényszerrel voltak arra, hogy ezen elvárásoknak még éppen megfelelően a lehető legmodernebb szabályozást tegyék az általában is igen haladónak tekintendő eljárási kódex részévé.

A kártalanítás szabályozása – akárcsak ma – fokozottan kényes eljárásjogi kérdés-ként vetődött fel, hiszen ezen szabályok által az állam, gyakorlatilag anyagi kompenzáció nyújtásának kötelezettsége mellett elismeri felelősségét, ezzel egyszersmind megkövetve a terheltet az őt méltatlanul ért megpróbáltatásokért.

Nagyon leegyszerűsítve nincs másról szó, mint hogy állam, mint a büntetőhatalom letéteményese mintegy „leereszkedik” a büntetőjogi jogviszony által részére biztosított fölérendeltségi helyzetből. Éppen ez a „leereszkedés” kíván némi nagyvonalúságot a jogalkotó részéről, amely nagyvonalúság mértéke nagyon is függvénye annak, hogy az adott jogrendszer mennyire tartja szem előtt a jogállamiság követelményeit.

A törvényjavaslat készítői a kártalanítási kötelezettség szigorú körülhatárolásával gondosan ügyeltek arra, hogy az előbb említett „leereszkedéssel” az állam presztizsvesztesége a lehető legkisebb legyen, és az újszerű szabályozás ne jelentsen túlzott többletkiadást a költségvetésnek, még a kártalanítás jogalapjának megállapítása esetén sem.

⁶⁰ Bp. 588. §.

⁶¹ VARGHA–ISAÁK: i. m. 699. p.

⁶² A fenti feltételeknek konjunktíve kellett fennállniuk, ennek hiányában az állítólagos hamis vádló ellen kártalanítási igény megállapításának nem volt helye. (K. 5686/1912. B. VII. 3.)

GÁBOR OROSZ P.

COMPENSATION FOR UNJUST CUSTODY AND IMPRISONMENT IN THE 1896 HUNGARIAN CRIMINAL PROCEDURE CODE

(Summary)

The present paper – as indicated in the title – tries to provide an overview on the rules of compensation for unjust custody and imprisonment under remand in the 1896 Criminal Procedure Code of Hungary.

After the introductory part, in part 2 the author introduces the contemporary theories on the legal nature of compensation within the criminal procedure, focusing on the three main tendencies, mentioning the most famous representatives.

This is followed by an international outlook, showing how the question of compensation was handled by the legislations of European states.

Part 3 of the paper introduces the specific rules of the 1896 Hungarian Criminal Procedure Code in the issue. The author – while examining the legal regulations – runs in parallel with showing the relevant decisions of the Curia (Supreme Court of Hungary) in cases where the question of compensation emerged.

The commentaries of contemporary legal theorists, such as Finkey, Auer, Mendelényi, and Doleschall also provide us with an excellent remedy in being able to become aware of the discrepancies in the practical effectiveness of the rules, constituted by the Criminal Procedure Code. A special attention is drawn to the critical remarks in the matter by Alfréd Doleschall from 1900, submitted for debate at the plenum of The Hungarian Lawyer's Association.

By showing the above regulations, jurisdictional practice and the relevant legal theories on compensation for innocently suffered custody and imprisonment under remand, the author emphasizes that the approach of any state to this question can be considered as a significant evidence on how the legislation handles this area of human rights.

